

ANTI-SISTEM ILI KAKO SPASITI NOVINARSTVO

BRANKICA PETKOVIĆ

UVOD

Naša analiza dobrih praksi na području zaštite medijskog integriteta¹ proi-
zlazi iz istraživanja koje smo objavili u okviru projekta Medijska opservatorija
u Jugoistočne Evrope (SEE Media Observatory) u knjizi *Značaj medijskog in-
tegriteta (Media integrity matters)* 2014. godine, realizovanog u Albaniji, Bos-
ni i Hercegovini, Hrvatskoj, Makedoniji i Srbiji. Tadašnje istraživanje je većim
delom obrazložilo na koji način koruptivni odnosi u medijskom sistemu one-
mogućavaju da mediji služe javnom interesu, ali je u jednom delu evidentiralo
i pozitivne primere i prakse gde regulatorni okvir i institucije ili sami mediji i
njihovo novinarstvo doprinose zaštiti medijskog integriteta i javnom interesu
u medijima. Tim opservatorije je u 2015. godini nastavio da istražuje pojedine
segmente odnosa koji korumpiraju medijske sisteme, npr. finansijske odnose
između države i medija², a istovremeno je u istraživanje uključio i Crnu Goru,
Kosovo i Tursku.

Istraživački rad manjeg opsega koji ovde predstavljamo želi da поближе osvet-
li neke pozitivne primere medijske politike, antikorupcijskih institucija, samih
medija i novinarstva u regionu koje smo spomenuli u regionalnom izveštaju
Značaj medijskog integriteta iz 2014. godine. Ovde smo se usredotočili na tri
države – Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Srbiju – jer su u tim državama is-
traživački izveštaji navodili više takvih primera, kao i zbog ograničenosti ovog
istraživanja. Izabrali smo osam primera dobrih praksi, te kroz studiju primera
i uz pomoć polustrukturisanog dubinskog intervjua sa vodećom osobom koja
predstavlja i može da objasni izabrani primer institucije ili medija, došli do nekih
saznanja. Za sve izabrane primere smo se pitali kako su nastali, koji pravni, in-
stitucionalni i finansijski okvir ih omogućava, kakav je i koliko odlučujući ljud-
ski faktor – personalni sastav i uloga vodeće ličnosti koja idejno i/ili praktično
usmerava rad te pozitivne prakse/prимера. Zašto su baš te institucije ili mediji
takvi da štite medijski integritet i rade u javnom interesu, kako je do toga došlo?
Zanimale su nas i ambicije i vizije za budućnost tih pozitivnih primera.

1 Ovaj izveštaj pripremljen je za okrugli sto u Sarajevu koji je održan 14.
aprila 2016. godine. Autorka se zahvaljuje Sandri B. Hrvatini i Saneli Hodžić za
sugestije.

2 Izveštaji o finansijskim odnosima između države i medija dostupni su
na veb stranici Medijske opservatorije Jugoistočne Evrope, <http://mediaobservatory.net/media-integrity-reports-2015>.

Naš pregled ove primere pobliže predstavlja sa namerom da doprinese boljem razumevanju njihovog nastanka i načina delovanja. Nije namera ovog rada da te primere idealizuje ili kritikuje. Sagledavajući ih želimo da sagledamo šta je to što na osnovu njihovog rada možemo zaključiti o mogućnosti reforme medijskih sistema jer sa druge strane ovih pozitivnih primera stoji ogroman i za demokratiju uništavajući sistem koruptivnih odnosa u medijima koji dominira. Radi se o tome da je potrebno uvideti na koji način se može stati na kraj tom sistemu i izgraditi novi.

Na području medijske politike u ovom istraživanju pozitivnih praksi izdvojili smo primer rada i konkretnih mera odeljenja za medijsku politiku Ministarstva kulture Republike Hrvatske u mandatu prošle vlade (vlade Zorana Milanovića, koja je bila na vlasti u Hrvatskoj od decembra 2011. do januara 2016.). U institucionalnom smislu smo izdvojili rad antikorupcijskog tela u Srbiji – Saveta za borbu protiv korupcije, koji je u razdoblju od 2011. do 2015. godine objavio tri izveštaja koji problematizuju vlasništvo i finansiranje medija, te tako doprineo osvetljavanju problema korumpiranosti medijskog sistema i podstakao javnu raspravu i moguće medijske reforme. Među medijima i primerima novinarskih produkcija izdvojili smo regionalnu mrežu BIRN – Balkan Investigative Reporting Network sa formalnim sedištem u Sarajevu, regionalnom kancelarijom u Beogradu i podružnicama u više država u regionu, Centar za istraživačko novinarstvo (CIN) u Sarajevu, onlajn medije Žurnal u Sarajevu i *Buka* u Banja Luci, te najpre televizijsku emisiju, a sada onlajn medij *Insajder* iz Beograda i nedeljnik *Novosti* u Zagrebu, koji izlazi u štampanom izdanju, ima i veb stranicu, a izdavač mu je reprezentativna organizacija srpske manjine u Hrvatskoj – Srpsko narodno veće.

Primere medija i novinarskih produkcija koje ovde pobliže predstavljamo naši istraživači su u izveštaju o pokazateljima medijskog integriteta 2014. godine izdvojili kao pozitivne prakse zbog njihovog novinarstva i sadržaja koje objavljuju, ne baveći se tada njihovim institucionalnim, finansijskim ili radno-pravnim okvirima.

Intervjue za ovo istraživanje – osim jednog – vodili smo u decembru 2015. i januaru 2016. godine. Intervjuisali smo: MILANA F. ŽIVKOVIĆA, savetnika za medijsku politiku u Ministarstvu kulture Republike Hrvatske u mandatu vlade Zorana Milanovića, PROF. DR. MIROSLAVA MILIČEVIĆA, potpredsednika Saveta za borbu protiv korupcije u okviru Vlade Republike Srbije, GORDANU IGRIĆ, regionalnu direktorku BIRN-a, LEILU BIČAKČIĆ, direktorku Centra za istraživačko novinarstvo (CIN) u Sarajevu, ELDINA KARIĆA, urednika portala Žurnal i direktora antikorupcijske mreže ACCOUNT, BRANKICU STANKOVIĆ, urednicu portala i televizijske produkcije *Insajder*, IVICU ĐIKIĆA, urednika nedeljnika *Novosti*, PROF. DR. MILORADA PUPOVCA, predsednika Srpskog narodnog veća, i ALEKSANDRA TRIFUNOVIĆA, urednika portala *Buka*. Svi intervjui osim jednog obavljani su uživo, snimani i transkribirani za potrebe analize. Intervju sa Aleksandrom Trifunovićem obavljen je putem elektronske pošte u martu 2016. godine.

Naš izveštaj ćemo strukturirati tako što ćemo najpre u regionalnom pregledu predstaviti osnovne i komparativne karakteristike primera dobrih praksi koje smo izdvojili. Primere dobre prakse u oblasti medijske politike i borbe protiv korupcije ćemo u regionalnom pregledu predstaviti samostalno, bez komparativnih navoda, jer smo za svako od tih područja ionako izdvojili samo po jedan primer. Na kraju ćemo izvesti nekoliko zaključaka iz ovih osam primera.

1 KOMPARATIVNI PREGLED MEDIJA - POZITIVNIH PRIMERA ZAŠTITE MEDIJSKOG INTEGRITETA

Svi mediji i novinarske produkcije koje smo izdvojili i pobliže osvetlili – Žurnal, CIN, BIRN, *Insajder*, *Novosti i Buka* – su neprofitni. Naše istraživanje o medijskom integritetu iz 2014. godine naime ni u jednoj državi nije navelo kao primere dobre prakse zaštite medijskog integriteta nijedan komercijalni medij, niti jednu javnu radioteleviziju. Taj podatak je zanimljiv sam po sebi. Tadašnjim istraživanjem obuhvatili smo pet država regiona. Ipak je kao pozitivan primer izdvojena emisija *Insajder* koja je u vreme našeg tadašnjeg istraživanja delovala unutar komercijalne televizije *B92*, međutim ta televizija je proizašla iz nekomercijalnog, alternativnog medijskog sektora i potom promenila profil, a u vreme našeg rada na osvetljavanju pozitivnih primera zaštite medijskog integriteta emisija *Insajder* se takođe izdvojila iz *B92*, napustila institucionalni okvir te privatne, komercijalne televizijske kuće, i postala samostalan medij.

Ono što povezuje ovih šest medija/novinarskih produkcija i njihove vodeće predstavnike koje smo intervjuisali je posvećenost i strast prema novinarstvu kao profesiji i kao javnoj službi. Oni nemaju dilemma o tome šta je smisao novinarstva, a čini se i da bi sa svojom posvećenošću i imaginacijom bili sposobni da nađu način da se ovako bave novinarstvom gde god i kako god.

1.1 NASTANAK I PRAVNI STATUS

Većinu medija koje smo izdvojili karakteriše rad na istraživačkom novinarstvu – sistematičan rad na otkrivanju nepravilnosti, korupcije i zloupotrebe moći kao pojava koje uništavaju društvo i demokratiju. Novinarstvo koje je zasnovano na proverenim činjenicama.

Analiza primera šest medija iz tri države pokazala je da su oni uvek pokrenuti vizijom manje grupe pojedinaca koji ne žele da budu deo medijskog *mainstreama* i žele da uspostave svoj institucionalni okvir koji je neprofitan i koji omogućava novinarsku autonomiju, rad u interesu javnosti, a ujedno i vlastitu egzistenciju. Nastaju iz nemogućnosti da svoju viziju i razumevanje novinarstva ostvare u drugim medijima.

Svi ti mediji osnovani su posle 2000. godine; nijedan od medija koje smo izdvojili kao pozitivan primer zaštite medijskog integriteta nije pokrenut u 1990-tim godinama ili u ranijim razdobljima.

Žurnal je krajem 2008./početkom 2009. godine pokrenulo 3-4 novinara nezadovoljnih situacijom u medijima u kojima su radili. CIN je 2004. godine takođe, pokrenula manja grupa novinara podstaknuta i podučena američkim modelom novinarskih istraživačkih centara. BIRN je 2004. godine pokrenula mala grupa od 5-6 novinara – većinom novinarki – koja je najpre delovala unutar Instituta za ratno i mirnodopsko izveštavanje (Institute for War and Peace Reporting)

ONO ŠTO POVEZUJE OVIH
ŠEST MEDIJA/NOVINARSKIH
PRODUKCIJA I NJIHOVE
VODEĆE PREDSTAVNIKE
KOJE SMO INTERVJUISALI
JE POSVEĆENOST I STRAST
PREMA NOVINARSTVU KAO
PROFESIJI I KAO JAVNOJ
SLUŽBI.

u Londonu, te se potom osamostalila i pokrenula svoju organizaciju i medij. *Insajder* je počeo 2004. godine kao tim troje novinara koji se bave istraživačkim novinarstvom i prave tematske televizijske emisije. *Buku* je 2000. godine pokrenula ekipa ljudi koja je proizašla iz studentskih pokreta i radila na studentskim publikacijama. Nedeljnik *Novosti*, u formi i sa profilom kakav je sada, izašao je na kioske u januaru 2010. i uključio deo novinarske ekipe ugašenog nedeljnika *Feral Tribune*. *Novosti* ipak imaju nešto drugačiji pokretački kontekst – u sadašnjoj formi su nastale kao rezultat konceptualne nadgradnje manjinskog medija u opšteinformativni nedeljnik unutar prethodno uspostavljenog institucionalnog okvira Srpskog narodnog veća u Hrvatskoj. Istovremeno su u tom novom izdanju utemeljene i na viziji pojedinca i uz čvrsto jezgro nekoliko novinara koji su proizašli iz *Ferala* i dele posvećenost i strast prema slobodnom i kritičkom novinarstvu. Nije zanemarljivo da su dva od šest medija izdvojenih kao pozitivni primeri zaštite medijskog integriteta u regionu nastali u kontekstu međunarodnih novinarskih projekata te su proizlazeći iz njih izgradili svoje organizacije (BIRN i CIN).

Mediji koje smo proučili deluju kao nevladine organizacije tj. udruženja građana, čiji su osnivači novinari koji su pokrenuli medij, osim nedeljnika *Novosti* koji izdaje reprezentativno, koordinaciono telo manjinske zajednice, međutim i ono ima pravni status udruženja građana. *Žurnal*, na primer, izdaje Centar za razvoj medija i analize, *Buku* Centar za informativnu dekontaminaciju mladih Banja Luke itd. U dva slučaja glavni osnivač(i) ovih medija ustanovili su paralelno i firmu (BIRN i *Insajder*), preko kojih plasiraju na tržište svoje novinarske produkte i analize. Taj segment zarade se usmerava u delatnost medija i troškove novinarske produkcije. S druge strane je i *Žurnal* (odnosno njegov izdavač Centar za medijski razvoj i analize) osnovao sestrinsku organizaciju – Antikorupcijsku mrežu organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini (ACCOUNT), no i ona je neprofitna, nevladina organizacija i bavi se aktivizmom na polju borbe protiv korupcije.

1.2

FINANSIJSKI OKVIRI I MODELI

Izvori finansiranja većine ovde analiziranih medija i novinarskih produkcija su donacije stranih donatora, koje najčešće dobijaju na osnovu pojedinačnih projekata koji često traju više godina (*Žurnal*, CIN, BIRN, *Buka...*), a neki od njih su dobili i inicijalnu donaciju za pokretanje medija (*Buka* i CIN), pomoć u obliku besplatnog kompjuterskog programa i hostinga za veb stranicu na početku svog rada (*Insajder*) ili donaciju za višegodišnje institucionalne, operativne troškove povezane sa strateškom, dugoročnom reformom unutrašnje organizacije (BIRN). Svaki od medija – osim *Novosti* koje imaju specifičan model finansiranja i *Insajdera* koji se tek postavlja kao samostalan medij i traži donatore – ima grupu stalnih donatora, iako se angažuju i u traženju novih. Odlazak stalnog donatora predstavlja u takvim uslovima ozbiljnu pretnju za opstanak medija. Donatori su privatne fondacije iz stranih država kao i američke i evropske državne institucije preko različitih programa razvojne pomoći

medijima. Rad donatora na podršci medijima u regionu bila bi zanimljiva i korisna posebna tema, no mi joj se u našem radu nismo mogli posvetiti.

Financijska stabilnost medija koje smo pobliže istražili proizlazi iz sposobnosti ljudi zaduženih za pridobijanje donacija da razviju dobre ideje i njima dobro upravljaju, kao i iz dobrih rezultata i dobre saradnje sa donatorima. Upravo ove medije su donatori koji deluju u njihovim državama prepoznati kao retke dobre prakse i u njih usmeravaju sredstva za demokratski razvoj medija. Gordana Igrić kaže da je sa godinama stekla sposobnost da prepozna koja ideja i koji projekat je prikladan za kog donatora s obzirom na njegov profil i strategiju. Istovremeno unutar BIRN-a donacije traže na više nivoa – na regionalnom i na nivou država u kojima deluju lokalne BIRN organizacije. Da bi izbegli unutrašnje konflikte ili nepreglednost, u vezi sa tim postoje dogovori, procedure, a i redovni sastanci unutrašnjih organa. Kombinacija donatora, kombinacija regionalnog i nacionalnog nivoa generisanja projekata i pridobijanja donacija, te pokušaj komercijalnog pristupa onim proizvodima koje je moguće plasirati na tržište je BIRN-ov poslovni model. BIRN ima svoje organizacije u šest država u regionu, kao i svoju mrežu novinara i urednika u još 4-5 država regiona. Ukupno oko 200 ljudi mesečno rade za BIRN i za celi pogon treba godišnje oko 2,3 miliona evra. Eldin Karić naglašava da je najvažnije postići rezultate za novac koji dobijete od donatora i izgraditi uzajamno poverenje sa donatorom. „Ničim ne bih ugrozio to poverenje, pre bih naneo štetu sebi i svojoj organizaciji nego donatoru i obavezi koju smo preuzeli.“ Pored toga Karić naglašava da donatorima jasno daju do znanja da njima kao mediju treba novac za rad novinara, za produkciju sadržaja, a ne za nešto drugo, na primer konferencije, okrugle stolove i slično.

S obzirom na zavisni odnos prema projektnom finansiranju, a istovremeno i neophodnost da se za rad novinara osiguraju kontinuirani uslovi, ljudi u medijima koji zavise od donacija moraju spretno da kombinuju projekte i donacije da ne bi u nekom periodu ostali bez sredstava. Više sagovornika potvrđuje da postoje stalni donatori koji im u takvim situacijama priskoče u pomoć da premoste neki period. Leila Bičakčić naglašava da u CIN-u strogo vode računa da menadžerski deo organizacije zadužen za brigu o sredstvima i stabilnom radu organizacije ne opterećuje novinare sa finansijskim problemima i da im omogućiti miran, redovan rad i redovne plate.

Plate su redovne i pristojne za države u kojima ovi mediji rade. Finansijski položaj novinara u medijima koje opisujemo verovatno najbolje odražava objašnjenje prof. dr. Milorada Pupovca kao predstavnika izdavača nedeljnika *Novosti* u Hrvatskoj: „Ova vrsta medija, kao i sloboda koja uz to ide, a time i neugodnosti koje ta sloboda donosi u opštem javnom prostoru, ne mogu biti nagrađivani sredstvima kakvim su plaćeni novinari, urednici i kolumnisti u korporativnim medijima. Ovo je ipak manjinsko-alternativni medij. Svi novinari koji rade za *Novosti* svesni su da sredstva za koja rade, koja su stabilna i koja su garant njihove samostalnosti, situiranosti i slobode, teško mogu biti zamenjena nečim drugim.“

Plate u ovim medijima isplaćuju se u pravnom smislu regularno, sa socijalnim doprinosima. „Mora biti sve čisto. Ne smemo da budemo kao oni koje kritikujemo. To je suština,“ kaže Eldin Karić. Leila Bičakčić takođe kaže da su svi u CIN-u

zaposleni legalno i svi propisi iz domena radnih odnosa se dosledno poštuju. „Plate su redovne i svi imaju zagarantovano da će dobiti ono što im piše u ugovoru. Tu nema zbora,“ kaže Bičakčić. Gordana Igrić navodi da u BIRN-u koji radi u više država regiona i saradnici potpadaju pod različite pravne režime, deo ljudi prima honorare, a ne plate, jer se traže finansijski i pravno najprikladnija rešenja za radni status.

Prihodi od naplaćivanja samih novinarskih sadržaja u medijima koje predstavljamo, a koji se finansiraju iz donatorskih sredstava, retki su. CIN dozvoljava i podstiče besplatno preuzimanje i objavljivanje svojih priča u drugim medijima, to je praksa i više drugih medija predstavljenih ovde, ali BIRN uz to ima sistem pretplata za „premium“ sadržaj na portalu za stranu javnost *Balkan Insight*. Sada imaju 95 takvih institucionalnih pretplata, a preko svog preduzeća *BIRN Consultancy* naplaćuju stručne analize konkretnih tema za konkretne naručioce. *Buka* na svom portalu objavljuje i oglase, ali Aleksandar Trifunović navodi da ih marketing uglavnom zaobilazi i da ne dobijaju oglase jer su uspešna preduzeća tesno povezana sa politikom.

Finansijski okvir *Insajdera* posle napuštanja televizije *B92*, tj. na početku samostalnog rada početkom 2016. godine utemeljen je na nekoliko dogovora o otkupljivanju njihovih istraživanja odnosno emisija. Obavezu produciranja emisija za televiziju *B92* preuzeli su na odlasku iz te televizije, a postigli su i dogovor sa regionalnom televizijskom mrežom *N1* i sa *Slobodnom Evropom* da objavljuju svoje emisije unutar tih velikih medija i za to budu kao *Insajder* produkcija plaćeni. Istovremeno traže donacije kroz *Insajder* udruženje građana. Angažovali su i ljude da im na volonterskoj osnovi pomognu da naprave poslovne planove. Decidirano su se odlučili da na njihovom veb portalu *Insajder.net* nema reklama.

„Ne ide to da uz *Insajder* reklamirate bilo koga.“ Ipak, planiraju da otvore i neke tematske veb stranice na kojima će biti dozvoljene reklame pod strogim uslovima, a naplaćivaće i pristup njihovoj elektronskoj bazi dokumenata i intervju sakupljenih u toku rada na istraživanjima. I Brankica Stanković naglašava odlučnost da sve u njihovom radu bude regularno, prema propisima, i da pošteno i regularno plaća saradnike i sve obaveze. Trenutno nemaju stalno zaposlene, ali čim krenu prihodi od produkcije i stabilizuje se poslovanje, nameravaju da zaposle sve stalne saradnike. „Mi ne smemo sebi da dozvolimo nijednu grešku. Ja nisam iz sveta biznisa, niti bilo ko od nas koji smo pokrenuli. Nama je najveći problem da iz neznanja ne napravimo neku grešku.“

Novosti su jedini štampani medij u regionu koji se našao u krugu onih koje su naši istraživački prepoznali kao medije koji u svom radu stavljaju javni interes u prvi plan i koji štite medijski integritet. Zbog specifičnosti modela njih ćemo malo detaljnije predstaviti i u regionalnom pregledu.

Novosti imaju drugačiji institucionalni i finansijski okvir. Kao nedeljnik koji izdaje manjinska zajednica imaju pristup sredstvima iz državnog budžeta Republike Hrvatske namenjen za informativne i kulturne aktivnosti manjinskih zajednica u Hrvatskoj. Sistemski je određeno da sa tim sredstvima raspolaže i o njima odlučuje Savet za nacionalne manjine čiji su članovi predstavnici man-

jina. *Novosti* se dominantno, 80 posto, finansiraju novcem sa kojim raspolaže Savet za nacionalne manjine. Svake godine Srpsko narodno veće se mora prijaviti na konkurs Saveta sa projektom izdavanja nedeljnika *Novosti*. Radi se o godišnjoj subvenciji od oko 3 miliona kuna (oko 400 hiljada evra) koju dobiju za troškove izdavanja nedeljnika. Subvencija stiže u mesečnim ratama. Ostalih 20 posto prihoda *Novosti* steknu preko prodaje na kioscima. Međutim javna sredstva presudna su za rad *Novosti*. Ukupna sredstva sa kojima raspolaže Savet za nacionalne manjine podržavaju 20-tak manjinskih medija u Hrvatskoj i postala su solidna u vreme vlade Ive Sanadera, ali svaka vlada i parlament imaju mogućnost da tu budžetsku stavku i sistem podrške manjinskim medijima uz pomoć javnih sredstava zadrže na sadašnjem nivou, povećaju, smanje ili ukinu – u zavisnosti od političkog odnosa prema pravima i položaju manjina. To se pokazuje i kao pretnja za opstanak *Novosti* u sadašnjem obliku ukoliko nova vlada odluči da promeni politiku finansiranja manjinskih medija u celini.

Novosti zapošljavaju 16-17 stalno zaposlenih, i angažuju oko 50 honorarnih saradnika na mesečnom nivou. Štampaju 7.500 primeraka, od toga se 3.500 primeraka besplatno deli putem lokalnih kancelarija Srpskog narodnog veća po celoj Hrvatskoj. Na kioscima prodaju oko 2.000 primeraka, što pokrije oko 20 posto troškova. Pre dve godine pokrenuli su i svoj portal gde sukcesivno tokom nedelje objavljuju sadržaje iz štampanog izdanja, a jedan, manji delo priloga napisan je samo za portal.

Model javnog sufinansiranja je povoljan za negovanje kvalitetnog i nezavisnog novinarstva, naročito u ozbiljnim štampanim medijima koji se drže zanata i demokratskih principa, smatra Ivica Đikić, urednik *Novosti* i dodaje da će taj model morati da postane dominantan i generalno, ne samo za manjinske medije.

Za uspostavljanje nedeljnika *Novosti* kao modela medija koji je pozitivan primer zaštite medijskog integriteta zaslužan je u velikoj meri izdavač, Srpsko narodno veće. Unutar veća na profilisanje *Novosti* kao opšteinformativnog kritičnog nedeljnika presudno utiče to kako ulogu medija vidi, razume i zagovara prof. dr. Milorad Pupovac, predsednik Srpskog narodnog veća.

On smatra činom emancipatorne medijske politike to što su *Novosti* izašle iz manjinskog geta i postale sastavni deo opšteg medijskog prostora. Getoiziranu manjinsku politiku smatra lošom i za manjinsku zajednicu i za celo društvo. „Radi se o otvorenosti jedne zajednice i o tome da i mediji treba da budu otvoreni, kritični, analitični i da stvaraju prostor prosvećenosti, tolerancije, slobode i različitosti,“ kaže Pupovac. *Novosti* su posle gašenja *Feral Tribuna* u svoje uredništvo postepeno integrisali neke od *Feralovih* novinara i u sebi spojile elemente manjinske politike i emancipatorne medijske politike.

Pupovac naglašava da uredništvo *Novosti* ima punu autonomiju u odnosu na izdavača. Đikić to potvrđuje rečima: „Ljudima je ovde dobro, u smislu da im niti ja kao odgovorni urednik, niti Pupovac kao predstavnik izdavača nikad nećemo reći da nešto ne mogu da napišu, ili da se nešto ne može objaviti iz političkog, finansijskog ili trećeg razloga. To je ljudima važno – da mogu slobodno da pišu.“

Jedino pitanje je, kaže Pupovac, da li izdavač može da osigura sredstva za rad ili ne. „Mi kao izdavač smo tu da štitimo novine da neko ne bi uticao na to koliko će

one imati slobode, kako će biti uređivane i šta smeju objaviti. Novinari moraju imati potrebnu slobodu. Ljudi koji rade u *Novostima* su ljudi sa integritetom i mi im ovde čuvamo taj integritet.“

Za simbiozu takvog emancipiranog izdavača i profesionalnih, kritičkih novinara potrebna su, prema Pupovcu, tri uslova: 1) izdavač koji je spreman da prihvati takvu vrstu medijske politike kao svoju – to stvaranje simbioze manjinskog i opštenacionalnog medijskog izveštavanja, između informativnog i kritičkog medija; 2) izdavač mora da bude sposoban da osigura sredstva i opravda potrošena sredstava pred državom, i 3) izdavač mora da bude sposoban da dobije tako veliki broj tako velikih novinarskih imena koji mogu da proizvode takav kvalitetan medij.

Javno finansiranje ozbiljnog i kvalitetnog novinarstva kao dugoročno rešenje vidi i Eldin Karić. Žurnalova istraživanja o trošenju javnih sredstava u BiH za medije došla su do saznanja da se oko 15 miliona evra javnih sredstava godišnje usmeri u medije kroz subvencije, donacije, sponzorstva, a u taj iznos nisu uključena sredstva za reklame i marketing javnih preduzeća i javnih institucija. Karić smatra da bi trebalo pokrenuti inicijativu da se bar jedan postotak tih javnih sredstava rezerviše i ustanovi fond za istraživački novinarski rad. Za formiranje takvog fonda mogla bi se upotrebiti i sredstva koja regulator sakupi od taksi od elektronskih medija. Takav fond ne bi smele da kontrolišu državne institucije, osim kontrole finansijske regularnosti, ali svakako ne i da odlučuju o raspodeli sredstava. Kada bi postojala redovna i dovoljna sredstva za finansiranje istraživačkog novinarstva i kad bi se od toga moglo solidno živeti, povećao bi se interes i prtok mladih ljudi u istraživačko novinarstvo koji bi se u tome prepoznali, smatra Karić.

1.3 PAŽLJIVO EKIPIRANJE KAO PUT DO KVALITETA

Sagovornici iz medija prepoznatih kao pozitivne prakse navode ozbiljne napore i puno energije koju ulažu kod ekipiranja svojih novinarskih timova, angažovanja novih saradnika i obučavanja za kvalitetan rad, pogotovo kada je reč o istraživačkom novinarstvu. Karić iz Žurnala opisuje kako se to obučavanje obavlja kroz sam rad na konkretnoj temi i tekstu, te nema nimalo poverenja u kurseve / treninge za novinare koje su u jednom periodu nametali donatori i nevladine organizacije. To je gubljenje vremena, smatra Karić. Gordana Igrić iz BIRN-a kaže da je najveći problem prilikom ekipiranja novinarskog dela ekipe, dok je najmanji problem dobiti kvalitetne kadrove kada raspišu konkurs za mesta projektnog menadžera. Taj kadar za vođenje projekata se izgradio zbog 10-15 godina investiranja donatora u nevladine organizacije, njihove projekte i kadrove.

I Gordana Igrić i Brankica Stanković navode da im je za izgradnju dobrog novinarskog tima za rad na istraživačkim temama lakše da angažuju početnike i sa njima rade od početka, obučavaju ih i podižu. „Meni i kad dođu stariji novinari

kao novi u tim, i sa njima moram još da ratim i puno energije odlazi na to," kaže Eldin Karić. Istovremeno je, kaže Igrić, od velike važnosti izgraditi dobar urednički kadar i sistematičan rad unutar uredništva na proveravanju činjenica (*fact-checking*) jer u istraživačkom novinarstvu greške mogu da nanesu veliku štetu. I upravo najveću bojazan ima kad gleda u budućnost BIRN-a, da li će biti moguće na svim nivoima novinarski ekipirati i osigurati vrhunske urednike.

Uvođenje novinara u sistem rada i standarde *Insajdera* je dugotrajan proces saradnje na jednoj velikoj temi, kaže Brankica Stanković. Za rad na istraživačkim temama potreban je poseban način rada i razmišljanja, kao i potpuna posvećenost. Da se to stekne nekada traje i više godina. Više medija koje ovde predstavljamo novinare traže preko javnih konkursa. Pridaje se pažnja stepenu formalnog obrazovanja, ali naši sagovornici naglašavaju da ono nije presudno. *Buka* ima 7 zaposlenih i svi su izabrani preko javnog konkursa, među njima dominira fakultetsko obrazovanje, a troje ima i zvanje magistra društvenih nauka.

Najizgrađeniji sistem traženja, selekcije i angažovanja novih novinara ima CIN u Sarajevu. To je proces koji je dugotrajan i transparentan. Uvek angažuju saradnike preko javnog konkursa što je i deo principa da svima omoguće istu startnu poziciju i mogućnost da dođu do radnog mesta. Najpre se između velikog broja prijavi izabere 30-40 kandidata koji zadovoljavaju uslove konkursa. Oni prolaze kroz *onlajn* test gde se im daje mogućnost da u roku 8 sati posla obave nekoliko zadataka kroz pristup platformi na internetu gde su im postavljeni sirovi dokumenti i hipotetičke situacije koje moraju da reše. Nakon te faze se izabere 10-15 kandidata za razgovor. Komisija sastavljena od 4 predstavnika CIN-a obavi razgovore sa tim kandidatima, izdvoji troje između njih koji dolaze na završni razgovor i urednik donosi odluku koga će se zaposliti.

Dogodi se ipak da i tako pažljivo izabrani kandidati ne ostanu u CIN- u bilo zbog toga što se ne snađu ili što ne mogu da prihvate da tako dugo traje rad na priči i da više meseci, ili i po godinu dana ne završe priču i ne vide rezultat svog rada. Kod CIN-a je posebnost i to što se novinari ne potpisuju imenom i prezimenom pod pričom, nego se potpisuje CIN. Time se daje težina organizaciji i doprinosi njenoj prepoznatljivosti, a istovremeno se time garantuje kvalitet budući da standardi potiču iz organizacije, a svaka priča je produkt rada tima ljudi, nikada samo jedne osobe.

CIN-ove članke preuzimaju drugi mediji, ali samo u njihovom izvornom obliku, a potkrepljeni su i sa dokumentima koji su dostupni za dalje pretraživanje i analize na njihovoj veb stranici.

Mediji koji se bave istraživačkim novinarstvom naglašavaju važnost proveravanja činjenica, posedovanja dokaza za tvrdnje koje iznose i kredibilitet njihovog novinarstva u tom pogledu. U tom kontekstu presudna je i saradnja advokata sa kojim, na primer, novinarski tim *Insajdera* redovno saraduje da bi osigurao pravnu proveru svih navoda s obzirom na rizike tužbe. Najvažniju odluku u vreme delovanja *Insajdera* unutar *B92* je prema mišljenju Brankice Stanković doneo odgovorni urednik televizije Veran Matić, na početku rada *Insajdera* 2004. godine, kada je u rad sa novinarskim timom te istraživačke emisije uključio i advokata, unatoč početnim predrasudama novinarskog tima prema

takvom potezu. Tokom 12 godina postojanja *Insajdera* napravljeno je više od 500 intervju, prikupljeno na hiljade dokaza, realizovano 120 istraživačkih emisija, i primljeno samo 7 tužbi, a nijednu *Insajder (B92)* nije izgubio.

„Pošten rad i kredibilitet su najvažniji, treba puno vremena da se izgradi kredibilitet, a može se srušiti preko noći. Mi ne smemo da napravimo nijednu grešku,“ reči su Brankice Stanković, a slične rečenice ponavljaju svi naši sagovornici, naročito oni čiji se mediji bave istraživačkim novinarstvom.

Među našim sagovornicima jedino se Leila Bičakčić isključivo bavi direktorskim poslom, Gordana Igrić ga kombinuje sa uredničkim radom i sa vođenjem obuka unutar BIRN-a. U timu *Insajdera* koji se osamostalio, direktorsku ulogu preuzeo je Miodrag Čvorović, producent emisije od njenih početaka. Svi koji sada vode medije koji su u našem regionalnom izboru dobrih praksi, imaju primarno novinarski habitus, i kad preuzmu direktorske pozicije njihov interes i cilj je da osiguraju svojim redakcijama uslove za dobro novinarstvo.

1.4 AMBICIJE I PERSPEKTIVE

BIRN kao regionalna mreža sa regionalnom redakcijom *Balkan Insighta* i regionalnom kancelarijom te nizom redakcija i kancelarija u više država regiona, mrežom novinara u državama regiona u kojima nema kancelarije, 15 veb stranica, većim brojem regionalnih projekata, uključujući izveštavanje o procesima tranzicione pravde i suđenja za ratne zločine, regionalnu letnju školu istraživačkog novinarstva i regionalni program stipendija za novinarsku izuzetnost, sa konsultantskom firmom i nizom drugih projekata deluje kao najambiciozniji i najveći medijski projekt među svim koje smo izdvojili za ovo naše istraživanje. BIRN po svojoj razgranatosti i jačini istupa u celom regionu i deluje kao svojevrsan regionalni javni servis. I sama Gordana Igrić uviđa da su dostigli nivo na kojem je teško imati pregled nad svim, zato rade na novom sklopu unutrašnjih mehanizama. Donatori postavljaju visoke zahteve i BIRN je zahvaljujući svom kvalitetu i veštini postao jedan od dominantnih aktera u regionu, te to, kaže Igrićeva, na neki način i guši nove aktere. Ona vidi perspektivu BIRN-a u prenosu znanja i modela u druge regione Evrope i sveta, a pretpostavlja da će zbog različitih razloga u dogledno vreme doći i do smanjivanja opsega operacija BIRN-a u regionu.

Insajder ima velike ambicije, u Srbiji i regionu, u smislu raznolikosti formata i novinarskih proizvoda koje će nuditi. Već prelaženje na dnevno novinarstvo sa izborom dnevne teme koju pokrivaju, pored nastavka rada na obimnim istraživačkim pričama, znači veliku promenu za uredništvo *Insajdera*, a novost je i za novinarsku zajednicu u Srbiji. „Želimo da se angažujemo i ujedno da pokažemo da su se novinari uspavali i ne postavljaju pitanja,“ kaže Brankica Stanković. Sada kada imaju svoj medij na internetu, nameravaju da se u većoj meri povežu sa međunarodnim istraživačkim novinarskim punktovima i mrežama.

Žurnal sa svojom antikorupcijskom mrežom ACCOUNT takode kreće

ambicioznije, te uspostavlja medijski *pool* sa grupom medija i novinara koji će zajedno raditi na zahtevnijim temama i istraživačkim pričama u raznim delovima Bosne i Hercegovine. Radi se o medijskom *pool-u* koji uključuje dve televizijske kuće i četiri *onlajn* medija (uključujući i *Buku*, još jedan medij iz našeg spektra „dobrih praksi“), a paralelno se uspostavlja i mreža radijskih stanica sa istim ciljem rada na temama i istraživanjima.

Razmišljajući o perspektivi, više naših sagovornika izrazilo je zabrinutost zbog malog broja mladih novinara koji ulaze u novinarstvo sa željom da se bave istraživačkim i analitičkim novinarstvom. „Ne razvija se nova generacija novinara koji su spremni na istraživačko novinarstvo, spremni da upute kritiku na negativne pojave i koji imaju analitičnost u svom radu,“ kaže Eldin Karić. Uopšteno važi da mediji koje ovde predstavljamo kao pozitivne primere zaštite medijskog integriteta održavaju u životu jedan broj novinara u regionu koji bi inače verovatno odustali od profesije jer na drugom mestu ne bi mogli da sačuvaju svoj profesionalni integritet i slobodno pišu – ukratko, da se bave profesionalnim, analitičkim i kritičkim novinarstvom. Brankica Stanković nema razumevanja za kolege koji su odustali od novinarstva kao profesije, ali ostaju da rade u medijima i bave se novinarstvom bez poštovanja i odbrane svoje profesije. „Ja ne prihvatam opravdanja o samocenzuri u novinarstvu zato što se ljudi boje da će ostati bez posla. Pa onda neka se ne bave tim poslom. Ako ste izabrali novinarsku profesiju koja zahteva da radite u interesu javnosti, to vam je obaveza i tu ne sme biti kalkulisanja. Onog trenutka kad prepoznate samocenzuru kod sebe, treba da budete poštteni i priznate da se ne možete da se bavite ovom vrstom posla. Ne radi se o hrabrosti, kao što meni govore da sam hrabra, nego o tome da ne vidim kako se drugačije baviti novinarstvom,“ kaže Stankovićeva.

Građani nekad imaju, a nekad i nemaju poštovanje za ovakvo novinarstvo, kažu naši sagovornici. Iako, na primer, *Žurnal* i *CIN* nemaju veliki broj čitalaca sa kojima bi mogli da budu konkurencija komercijalnim medijima, uviđaju da ih javnost prepoznaje kao pouzdane izvore informacija o temama kojima se bave, te se njima obraćaju kad dožive ili opaze neku nepravilnost ili nepravdu. „Čak i ako ljudi ne znaju čime se tačno bavimo, znaju da nešto istražujemo, nešto rešavamo i neku pravdu teramo,“ kaže Leila Bičakčić. Aleksandar Trifunović s druge strane uviđa da javnost retko podržava rad *Buke* kada obrađuju neku kritičnu temu jer se tada deo javnosti obruši na njih i krivi novinare koji objavljuju nepravilnosti, a ne na one koji su uzrok takvoj situaciji. *Buka* je istovremeno u 2015. godini, povodom 15 godina rada, posetila 30 gradova u Bosni i Hercegovini na poziv svojih čitalaca i na tribinama i susretima sa više hiljada njih razgovarala o tome kako njihov medij radi, kako se finansira itd. Dobili su pozive iz još 20 gradova u koje tada nisu uspeli da odu. Cilj susreta je bio da se građanima približiti medij, kao i da ih ohrabri i podstakne da i sami naprave nešto slično.

Drugi delovi medijske zajednice u nekim periodima prema ovim medijima nastupaju sa animozitetom, pogotovo mediji koji su sastavni deo političkih i poslovnih klijentelističkih mreža. Ti mediji nekada vode negativne kampanje protiv medija koje ovde predstavljamo, i protiv vodećih ljudi u njima. Međutim, to nije prevladavajući odnos prema njima, te naši sagovornici navode i brojne primere dobre saradnje i međusobnog uvažavanja sa drugim delovima novinarske zajednice.

RAZMIŠLJAJUĆI O PERSPEKTIVI, VIŠE NAŠIH SAGOVORNIKA IZRAZILO JE ZABRINUTOST ZBOG MALOG BROJA MLADIH NOVINARA KOJI ULAZE U NOVINARSTVO SA ŽELJOM DA SE BAVE ISTRAŽIVAČKIM I ANALITIČKIM NOVINARSTVOM.

„Mi verujemo da novinarstvo, pravo novinarstvo, može da opstane i to želimo i da pokažemo,“ kaže Brankica Stanković, govoreći o uredništvu *Insajdera*.

Eldin Karić govori o strategiji sklapanja savezništava među novinarima i medijima kao i o pravljenu medijskog *poola* da bi sa kvalitetnim, istraživačkim novinarstvom doprli do građana širom Bosne i Hercegovine. Smatra da dominantnom, koruptivnom medijskom sistemu treba suprotstaviti anti-sistem. „To je neka strategija širenja mimo sistema, bukvalno. To je zapravo anti-sistem,“ kaže Karić. „Mi sistemski ne možemo opstati, pa pravimo anti-sistem koji može reagovati brzo; neprijatelja morate prepoznati, odstraniti, a prijatelja privući, podržati, pomoći mu. Reagujete od slučaja do slučaja, to je neko partizansko novinarstvo, gerila.“

Da alternativa sadašnjem medijskom sistemu prožetom koruptivnim odnosima i praksama neće doći unutar sistema, nego protiv sistema, je u izjavi za *Medijsku opservatoriju* 2014. godine rekao i Predrag Lucić, jedan od osnivača 2008. godine ugašenog nedeljnika *Feral Tribune*, objašnjavajući kako je na takav način u devedesetim godinama prošlog veka i nastao *Feral*.³ Takođe on je naglasio nešto što je u ovom istraživanju ponovila Brankica Stanković. Sa tom njegovom izjavom započeli smo 2014. godine regionalnu analizu na početku knjige *Značaj medijskog integriteta (Media integrity matters)*. Predrag Lucić 2014. godine i Brankica Stanković 2016. godine kažu: „Novinari su uništili novinarsku profesiju. Nije je uništila nijedna vlast.“

Čini se da samo novinari mogu i da je spase. S druge strane se postavlja pitanje odgovornosti države za osiguravanje uslova za opstanak novinarske profesije i slobodnih medija kao stuba demokratije.

Tu je, poučen iskustvom nedeljnika *Novosti* u Hrvatskoj, decidiran Ivica Đikić: „Ako želi da se ljudi bave ozbiljnim, nepotkupljivim i analitičkim novinarstvom i ako joj je stalo do vrednosti koje pravo novinarstvo ima za demokratiju, mislim da će država morati da nađe model sufinansiranja izlaženja ozbiljnih i dobrih novina.“ Velika stvar je napravljena s mehanizmima za pomoć neprofitnim portalima u Hrvatskoj, dodaje, ali smatra i da su dnevne novine nezamenjive i da treba spasiti one koje žele da budu ozbiljne.

2

POZITIVAN PRIMER MERA MEDIJSKE POLITIKE

Upravo u Hrvatskoj smo locirali instrumente medijske politike koji su kao pozitivan primer bili spomenuti u istraživanju o medijskom integritetu 2014. godine. Radi se o merama sa kojima je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske u mandatu vlade Zorana Milanovića (decembar 2011 – januar 2016) i ministarke za kulturu Andree Zlatar Violić podržavalo neprofitne medije i

„MI VERUJEMO DA
NOVINARSTVO, PRAVO
NOVINARSTVO, MOŽE DA
OPSTANE I TO ŽELIMO I DA
POKAŽEMO,“ KAŽE
BRANKICA STANKOVIĆ

3 Video izjava Predraga Lucića. Dostupno na: <http://mediaobservatory.net/radar/journalism-taken-journalists>. Posećeno: 12. mart 2016.

novinarske projekte. Kako kaže Milan F. Živković, savetnik za medijsku politiku u tadašnjem sastavu ministarstva, radilo se o nekoliko konkretnih, interventnih mera koje su bile odgovor na akutne probleme (u Hrvatskoj je, na primer, u razdoblju od četiri godine nakon početka ekonomske krize 2008. godine, posao izgubilo 350 novinara). U isto vreme je tim od četvoro stručnjaka, dvoje zaposlenih u ministarstvu i dvoje spoljnih saradnika, radio na analizi stanja, javnoj raspravi i izradi predloga celovite reforme medijske politike koja bi donela dugotrajna rešenja. Taj paralelni rad na akutnim i dugoročnim merama bio je moguć zahvaljujući postojanju dva konteksta – jedan je postojeće civilno društvo i neprofitni mediji u Hrvatskoj, kao i deo novinarske i akademske zajednice koji su zajednički tokom godina sistematično artikulisali potrebu za sistemskim rešenjima za rad neprofitnih medija, a drugi je politička odluka ministarke za kulturu koja je na početku mandata u svom timu za osnivanje odeljenja za medije unutar ministarstva angažovala takve saradnike koji streme suštinskim promenama medijske politike na tragu kritičke teorije i progresivnih ideja, artikulisanih i tokom studentskih protesta i blokade Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2009. godine.

Nove mere medijske politike uključivale su otvaranje mogućnosti da za sredstva Fonda za pluralizam medija koji deluje pod okriljem Agencije za elektronske medije i koji je do tada bio namenjen finansiranju projekata lokalnih radijskih i televizijskih stanica (uglavnom komercijalnih) konkurišu i projekti neprofitnih medija, uključujući i neprofitne internet stranice (portale). Drugi set mera sastojao se u tome da se je deo sredstava od prihoda od igara na sreću usmeren u finansijsku podršku neprofitnim medijima i individualnim istraživanjima nezaposlenih i honorarnih novinara.

Ni u jednoj od ovih mera ne radi se o obimnim sredstvima, ali one po svom idejnom okviru i pristupu odstupaju od medijske politike koja u prvi plan postavlja interese medijske industrije. Kao takve bile su i meta napada tog glavnog medijskog toka, a i neke od njih prve na udaru prilikom promene vlasti u Hrvatskoj početkom 2016. godine.

Fond za pluralizam medija u Hrvatskoj napaja se od 3 procenta pretplate za Hrvatsku radioteleviziju koju domaćinstva u Hrvatskoj plaćaju mesečno 80 kuna (10,5 evra). Taj fond ima godišnje na raspolaganju oko 4,5 miliona evra, a od 2013. godine u skladu sa izmenama Zakona o elektronskim medijima, tom fondu mogu da pristupe i neprofitni mediji, uključujući i neprofitne veb portale. Njima je namenjeno 3 posto ili oko 136 hiljada evra godišnje. Još uvek je dominantan deo namenjen projektima lokalnih radijskih i televizijskih stanica (46,5 posto za radijske i 46,5 posto za televizijske stanice).

Pored toga u Hrvatskoj se u vreme prošle vlade otvorio program za sufinansiranje neprofitnih medija u visini oko 400 hiljada evra godišnje iz lutrijskih sredstava. Raspodela dela prihoda od igara na sreću reguliše se svake godine uredbom vlade. Ovo je snažna mera koju je vlada donela a da nije bila prinuđena da menja bilo koji zakon, i istovremeno je to mera koju vlada može promeniti svake godine. Pogotovo je podložna promeni kad se promeni vlada i idejni okvir medijske politike. Godišnje je na konkurs za ta sredstva pristizalo oko 90-100 projekata redakcija, a 15-20 redakcija bi dobilo sredstva.

Milan F. Živković o toj meri govori kao o interventnoj „zakrpi“ u medijskom sistemu u razdoblju kada su brojni novinari ostali bez posla u komercijalnim medijima te pokrenuli svoje neprofitne medije na internetu. S tom merom je ministarstvo usmerilo bar skromna sredstva u ljude koji žele da ostanu u novinarstvu, da mogu da prežive, dok vlada ne nađe strateška rešenja za temeljnu redistribuciju javnih sredstava u medijima sa kojom bi iznašla mere za dugoročniju sistemsku pomoć neprofitnom novinarstvu.

Deset posto tih sredstava na godišnjem nivou, tj. oko 40 hiljada evra izdvajali su i namenili za finansiranje oko 35-40 individualnih novinarskih radova sa iznosima u visini prosečne hrvatske plate (hiljadu evra bruto ili oko 800 evra neto). Nezaposleni i honorarni novinari mogli su da konkurišu za ta jednokratna sredstva - u ministarstvu su ih zvali „novinarskim stipendijama“. Novinari su konkurisali sa svojim konceptima konkretnih novinarskih radova koje su želeli da realizuju.

O raspodeli sredstava pristiglih na javni konkurs za finansiranje neprofitnih medija i individualnih novinarskih radova svake godine je odlučivala stručna komisija koju je imenovalo Ministarstvo kulture, takođe preko javnog konkursa. Uspostavljeni su jasni kriterijumi za izbor članova stručne komisije i detaljna metodologija za ocenjivanje pristiglih projekata na konkurs za finansiranje neprofitnih medija (uključuje 14 kriterijuma). I jedni i drugi kriterijumi kreirani su u ministarstvu, ali uz blisku suradnju sa ciljnom javnošću tj. zajednicom neprofitnih medija u Hrvatskoj.

U delu postupka ocenjivanja predloga individualnih novinarskih radova koji su konkurisali za „novinarske stipendije“ na prvom konkursu je učestvovala i publika tj. građani putem glasanja na internetu za anonimno predstavljene predloge. Rezultat tog glasanja se kombinovao sa ocenama stručne komisije. Taj sistem je bio zasnovan na ideji britanskog autora Dana Hinda koju je nazvao *public commissioning*. Nakon prve godine i tog svojevrsnog eksperimenta, sistem ocenjivanja pristiglih individualnih novinarskih ideja za istraživanja prepušten je samo stručnoj komisiji.

Iako je u razdoblju vlade Zorana Milanovića, 2013. godine, u Hrvatskoj smanjen porez na promet za dnevnu štampu na 5 posto (opšta stopa poreza na promet u Hrvatskoj je 25 posto, a za dnevne novine je od 2007. godine bila snižena na 10 posto) kao instrument pomoći tim medijima, Milan F. Živković naglašava da je to bila mera koju je zagovaralo Ministarstvo finansija, a ne Ministarstvo kulture. Tamo su smatrali da već prethodno smanjenje poreske stope 2007. godine, koje je štampanim medijima u Hrvatskoj donelo uštedu od oko 40 miliona evra godišnje, nije donelo nikakve rezultate za javni interes u medijima. Ministarstvo kulture smatralo je da bi bilo moguće efikasnije pružiti pomoć kvalitetnim štampanim medijima i njihovom novinarstvu, kao i povećati broj radnih mesta u tim medijima drugim merama jer smanjenje poreza donosi korist nekolicini vlasnika dnevnih novina. Ipak je Ministarstvo kulture uticalo da se sniženje poreske stope poveže sa uslovom donošenja unutrašnjih propisa – statuta – u novinskim kućama kojima se regulišu međusobni odnosi, prava i obaveze novinara, urednika i izdavača.

Paralelno sa interventnim merama tim Ministarstva kulture radio je na analizi stanja i javnoj raspravi o nacrtu medijske politike i kroz taj proces izradio niz dokumenata korisnih za političke odluke o potonjim i dugoročnim merama medijske politike u Hrvatskoj. Među njima je i „39 mera za demokratske medije“. Na pitanje, kakav je učinak svih donesenih mera i izrade strateških dokumenata, posebno kada se uzme u obzir da je nova vlada odmah po preuzimanju vlasti u početku 2016. godine među prvim koracima suspendovala jedan njihov deo, Živković odgovara da su neke od ovih mera jasno doprinele porastu broja zaposlenih novinara u neprofitnim medijima. Sa prihvaćenim statutima u medijskim kućama novinari su dobili instrument koji mogu okrenuti u svoju korist. Međutim, „ako smo se išta naučili iz našeg rada na medijskoj politici u Ministarstvu kulture onda je to činjenica da nema te vlade i političke većine koja će nekoj zajednici u njenoj borbi, konkretno novinarskoj zajednici u borbi za opstanak zanimanja i normalnije uslove rada, nešto pokloniti. Novinari se za to moraju, na ovaj ili onaj način, izboriti. Naše iskustvo je da se odluke u sferi medijske politike uglavnom donose na osnovu jedne vrste aktera, a to su komercijalni akteri i vlasnici medija koji iznose svoje argumente. Zato se ljudi koji rade u medijima moraju organizovati, ponuditi svoje argumente i zahteve.“ On zaključuje da je rad na medijskoj politici i javna rasprava u vrijeme prethodne vlade doprinela da novinarska zajednica u Hrvatskoj danas zna mnogo više nego ranije šta je to za što se zalaže.

Kako se formirao sastav ministarstva koji je doprineo takvom razumevanju i koncipiranju medijske politike koja je prepoznata u našem regionalnom istraživanju kao primer dobre prakse rada na zaštiti medijskog integriteta? Kakav profil ljudi je bio u timu? Radi se mahom o ljudima proizašlih iz omladinskih, kulturnih i nezavisnih štampanih medija koje je u najvećoj meri opredelilo usmerenje ka kritičkoj teoriji i intenzivno samoobrazovanje kroz rad u ministarstvu na polju medijske teorije i medijske politike. „Nas je država plaćala da uz svakodnevni operativni rad istovremeno učimo i istražujemo kako drugi ljudi u svetu uređuju ta pitanja“, kaže Živković.

3

POZITIVAN PRIMER ANGAŽOVANJA ANTI-KORUPCIONOG DRŽAVNOG TELA NA PODRUČJU MEDIJA

Već naše prvo istraživanje o medijskom integritetu iz 2014. godine pokazalo je da je zbog negativnih uticaja finansijskih odnosa između države, političkih stranaka i medija, za zaštitu medijskog integriteta potrebno izgraditi ne samo novi sistem mera medijske politike, već u medijske reforme aktivno uključiti i sistem borbe protiv korupcije i institucije tog sistema.

U naše istraživanje o dobrim praksama uključili smo primer delovanja Saveća za borbu protiv korupcije u Vladi Republike Srbije koji je od 2011. godine izdao tri opsežna izveštaja sa dragocanim podacima o problemima netransparantnosti vlasništva i finansijskim tokovima između državnih organa, državnih preduzeća i medija u Srbiji. Prvi izveštaj iz 2011. godine nosio je naslov „Izveštaj

o pritiscima i kontroli medija u Srbiji“, drugi iz februara 2015. godine „Izveštaj o vlasničkoj strukturi i kontroli medija u Srbiji“ i treći iz decembra 2015. godine „Izveštaj o mogućem uticaju institucija javnog sektora na medije kroz plaćanje usluga oglašavanja i marketinga“. Pored podataka izveštaji su doneli i zaključke i preporuke saveta, a javnosti je savet stavio na raspolaganje i sirove, neobrađene podatke. Izveštaji su prevedeni i na engleski jezik i tako postali dostupni i međunarodnoj zajednici. Izveštaji saveta doprineli su povećanju svesti stručne, političke i opšte javnosti o vrsti i rasprostranjenosti mehanizmima koji korumpiraju medije u Srbiji. Ignorantski odnos vlasti i napadački odnos medijske industrije prema tim izveštajima, savetu i njegovim članovima pokazali su nespремnost glavnih aktera da se obračunaju sa korupcijom u medijskom sistemu. Savet je za angažovanje na području medija dobio priznanje međunarodnih organizacija.

O kakvom se organu radi? Savet za borbu protiv korupcije osnovala je Vlada Republike Srbije oktobra 2001. godine, u prvoj godini mandata vlade Zorana Đinđića. Osnovan je odlukom vlade koja je na nekim mestima 2003. i 2006. revidirana, ali suština rada saveta ostala je ista. Cilj je bio da se uspostavi stručno-savetodavno telo za opšte sagledavanje problema korupcije i predlaganje mera u toj oblasti. Prema rečima potpredsednika saveta prof. dr. Miroslava Milićevića, vrlo brzo je rad saveta usmeren na aspekte sistemske korupcije, kao i izradu analiza konkretnih oblasti i slučajeva. Zadatak saveta je da vladi podnosi izveštaje sa podacima i analizama koje ukazuju gde se u sistemu nalaze potencijalne koruptivne radnje ili koruptivni odnosi. Nakon što savet završi izveštaj, najpre vlada dobije mogućnost da razjasni neka pitanja ili izrazi svoja viđenja. Nakon toga savet taj izveštaj objavljuje i predstavlja u javnosti. „Vrlo brzo nakon osnivanja saveta došlo se u situaciju da vlada ne odgovara na naše izveštaje,“ kaže Milićević.

Od početka rada Saveta za borbu protiv korupcije promenilo se šest vlada u Republici Srbiji, ali održano je tek nekoliko neuspešnih sastanaka sa vladom pre objavljivanja izveštaja na kojima je trebalo da se usaglase kako da pristupe problemima. Isto tako i posle objavljivanja izveštaja vlada i nadležne službe ništa ne preduzimaju. To je dovelo do toga da je savet u nekim slučajevima nakon izrade izveštaja, iako to nije predviđeno, podnosio i krivične prijave u vezi sa nalazima izveštaja.

Predviđeno je da se savet sastoji od 13 članova, uglednih pojedinaca iz različitih društvenih oblasti koji svojim znanjem i integritetom doprinose radu i ugledu saveta. Mandat članova je trajan. U januaru 2016. godine, skoro petnaest godina nakon osnivanja, savet ima samo šest članova jer je nekoliko članova preminulo, a jedan broj je frustriran ograničenim mogućnostima napustio savet. Savet više nema predsednicu. Verica Barać, pravica po obrazovanju, nekadašnji javni pravobranilac u Čačku i aktivistkinja antiratnog pokreta bila je predsednica saveta do smrti, 2012. godine. Najvišu poziciju u savetu sada ima potpredsednik, prof. dr. Miroslav Milićević, po profesiji hirurk i profesor na Medicinskom fakultetu u Beogradu. On je jedan od dva preostala člana iz prvobitnog sastava saveta što doprinosi kontinuitetu rada saveta. Kontinuitet, stalnost rada je važan element delovanja anti-korupcijskih tela i razlog zbog čega je predviđen trajni mandat članova Saveta za borbu protiv korupcije.

Savet bi trebalo da predložiti nova imena vladi da se upotpuni sastav. Vlada može njihov predlog da odbije, ali ne može sama da predloži kandidate. Iako je u zadnje dve godine savet vladi predložio nove kandidate, novi članovi ne samo da nisu imenovani, nego vlada na te predloge nije ni odgovorila. Tako se, kako kaže Milićević, od potencijalnog učešća u savetu i ovom vidu borbe protiv korupcije odvrću dobri kandidati. Nitko ne želi da bude izložen ignorantskom odnosu već kod same kandidature.

Istovremeno je sadašnji smanjen sastav saveta preopterećen obimom rada. Početkom 2016. godine, kad smo posetili savet, u planu za ovu godinu bio je rad na 11 izveštaja.

Od početka svog rada Savet za borbu protiv korupcije objavio je više od 40 izveštaja. Savet nema stalno zaposlenih, ima svoj budžet te u okviru toga članovi saveta dobivaju nadoknadu za rad (ne platu), pa mogu da angažuju spoljne saradnike za pomoć kod izrade analiza i izveštaja. Kancelarija saveta nije velika, ali se nalazi u glavnoj zgradi vlade što nastoje i da zadrže i kao simboličko priznanje važnosti rada saveta. Nepoznat je, a značajan detalj da je predsednik vlade Zoran Đinđić ubijen 2003. godine na ulazu u zgradu vlade kada je dolazio baš na sastanak sa Savetom za borbu protiv korupcije, oni su ga tada čekali u njegovom kabinetu.

Generalni je zaključak da vlada, iako osnivač, nikad nije pridavala veliku pažnju radu i izveštajima saveta. Javnost je glavni saveznik u borbi protiv korupcije, a nemogućnost da telo koje se bavi borbom protiv korupcije dopre do javnosti znači da i ne može mnogo toga da učini, kaže Milićević. To je i njegovo objašnjenje zašto je savet odlučio da se u svojim izveštajima bavi medijima. Nakon prvih godina rada, kada je bilo entuzijazma kod medija i novinara oni su još izveštavali o analizama saveta i postavljali pitanja. No, ubrzo su mediji o izveštajima Saveta za borbu protiv korupcije izveštavali vrlo malo, selektivno i bez udublivanja u teme, iako je savet nudio i sirove podatke za dalji istraživački rad novinara. Sve više se naziralo da se radi o širem problemu blokade, koja se istovremeno pokazivala i kroz pasivnost državnih organa koji bi trebali da ispituju i procesuiraju slučajeve predstavljene u izveštajima. Najpre je savet sačinio izveštaj o vlasništvu i kontroli medija i ustanovio da za većinu glavnih medija u Srbiji vlasnici uopšte nisu poznati. Pokazali su i niz mehanizama preko kojih se sprovodi kontrola nad medijima. Ustanovili su da ti koruptivni mehanizmi nastavljaju da deluju i kada se promeni politička garnitura. Nijedna politička garnitura ih do kraja ne rasvetli i ne uništi. Milićević na taj problem „finansijske oligarhije“ koja fabrikuje realnost kroz medije, nadovezuje problem tabloidizacije koja je za njega „kvarenje medija“ – korupcija medija na nivou koji nije samo finansijska nego prodire u sistem vrednosti i potpuno ga uništava. S druge strane, istraživačko novinarstvo nailazi na kritiku umesto podrške. „Da biste imali istraživačke novinare potrebno je da imate stručne ljude koji razumeju fenomene i spremni su ih istražuju, ali za njihov rad mora postojati i ambijent u kojem se taj rad i novinarstvo kao takvo ceni“, kaže Milićević.

Prvi izveštaj o medijima rezultirao je napadima i pritiscima na savet, naročito na tadašnju predsednicu Vericu Barać. Nakon dva zadnja izveštaja o medijima meta napada su potpredsednik saveta Milićević i članica saveta Miroslava Milenović

koji u javnosti predstavljaju podatke i analize. Pritisci se izražavaju i kroz krivične prijave protiv članova saveta.

Pozitivna strana delovanja saveta je i pristup podacima. Savet je od samog početka imao položaj u državnom sistemu koji nalaže drugim državnim organima i institucijama da mu dostave podatke. Već na početku je premijer Đinđić, kaže Milićević, zahtevao od svih članova vlade da moraju da dostave podatke koji se odnose na njihov resor. Međutim, promenilo se više vlada i neke nisu ni po dve godine komunicirale sa savetom. I savet je primoran da se obraća Povereniku za informacije od javnog značaja i da dobije pristup podacima tek nakon toga. Ipak je sve manje ministarstava koji ne dostavljaju podatke, bar na ponovljene zahteve. „Dobili smo mnogo, mnogo informacija, sirovih informacija, koje ne znače mnogo ako ih ne postavite u kontekst,“ kaže Milićević i naglašava važnost analiza podataka koje izradi savet, ali i priželjkuje više analiza drugih državnih organa i novinara kojima savet omogućava slobodan pristup prikupljenim podacima na svojoj veb stranici.

Perspektiva daljeg rada Saveta za borbu protiv korupcije postoji, unatoč raznim oblicima opstrukcije. U Srbiji deluje i Agencija za borbu protiv korupcije sa kojom imaju dobar odnos i koja ima druge konkretne nadležnosti. Upravo nastaje novi Zakon o Agenciji i ulažu zajedničke napore za što efikasnije odredbe zakona i ovlašćenja agencije. Savet ima svoju ulogu i u Akcionom planu borbe protiv korupcije u Srbiji do 2018. godine, čija se realizacija prati i kroz pregovore o članstvu Srbije u Evropskoj uniji. Predstavnik saveta je i član državnog koordinacionog tela za primenu tog akcionog plana u čijem sastavu je i premijer, kao i ministar finansija i ministar pravosuđa.

„Vlada može da ugasi Savet dekretom, kao što ga je i napravila“, podseća Milićević, ali savet je svoj ugled izborio svojim radom, a ne svojim položajem u sistemu. Postigao je međunarodni ugled i ugled među građanima te na neki način simbolizuje borbu protiv korupcije u Srbiji, uz Agenciju i druge institucije kao i nevladin sektor. Vlada ne razmatra i ne odaziva se na izveštaje saveta, ali savet i ljudi u njemu ne žele da ulaze u političke ocene i obračune, ili da se opredeljuju za bilo koju političku opciju. „Mi moramo da sačuvamo naš integritet. Mi ne radimo na promeni ni političkog sistema niti vlade. Mi radimo na borbi protiv korupcije koja čini veliku štetu građanima i javnom dobru. Mi kao savet uradimo svoje. Ovaj treći izveštaj o medijima i mogućim uticajima institucija javnog sektora kroz plaćanje usluga oglašavanja imao je 27 verzija dok ga nismo završili. A kad objavimo naš izveštaj, mi dalje od toga ne možemo. Dalji postupak je na drugim institucijama sistema i ako tog postupka nema, to samo govori o ambijentu u kojem mi radimo“, zaključuje Milićević.

4 ZAKLJUČAK

Šta je to razlikuje primere medija, novinarskih produkcija, mera medijske politike i angažmana anti-korupcijskog tela koje smo predstavili u ovom radu od drugih u regionu?

Jasno se pokazuje da se kod njih radi o beskompromisnom razumevanju novinarstva i medija kao javnog dobra i slobodnog, autonomnog i odgovornog poziva koji treba da služi informisanju građana, nadziranju onih koji imaju moć, kao i analitičnom, raskrinkavanju zloupotrebe moći zasnovanog na činjenicama.

Radi se o predanosti toj ideji. Na pitanje prof. dr. Miloradu Pupovcu kako šire prodreti sa idejama o emancipatornoj medijskoj politici, on odgovara: „Sve zavisi od ideje koju čovek ima i u skladu sa njom deluje, da li ima snage da se s njom nosi i da je štiti od onih koji žele da je osporavaju. Ako to postoji, onda je to moguće.“ Pupovac govori o potrebi da se takvi ljudi i ideje povežu jer sve govori o tome da će se prostor slobode u našem regionu, pa i šire, smanjivati, a ne povećavati.

Pokazuje se da je uloga ljudskog faktora tj. ljudi koji pokrenu, izgrade i brane neku ideju – medij, instituciju, medijsku politiku – od najveće važnosti: njihova imaginacija i doslednost, kao i sposobnost strateškog razmišljanja i delovanja.

Na to se nadovezuju i izvori i modeli finansiranja. Prisutnost stranih donatora i njihov strateški rad, partnerstvo i dugoročna podrška ljudima i organizacijama koji su pouzdani i dosledni borci za slobodno i ozbiljno novinarstvo, od velike je važnosti.

Finansijski mehanizmi podrške neprofitnim i manjinskim medijima u Hrvatskoj iz javnih sredstava pokazali su se kao doprinos medijskom integritetu i interesu javnosti u medijima. Stoga se bitno razlikuju od niza drugih finansijskih mehanizama uspostavljenih između države i medija u našem regionu koje smo kritički analizirali u nedavnom istraživanju *Medijske opservatorije* i u njima prepoznali mehanizme kontrole i korumpiranja medija da bi služili partikularnim interesima političkih i poslovnih grupacija.⁴ Bila bi potrebna detaljnija analiza po kojim se sve osnovama razlikuju pozitivni i negativni finansijski mehanizmi usmeravanja javnih sredstava u medije u našem regionu. Primetno je da su pozitivni mehanizmi u Hrvatskoj bili usmereni na deprivilegovane, neprofitne medije te da su državni organi kod samog uspostavljanja tih finansijskih mehanizama, definisanja kriterijuma za sastav organa odlučivanja i kriterijuma za dodelu javnih sredstava sistematično konsultovali i uvažavali zajednicu medija kojima su ti mehanizmi namenjeni, kao i šire civilno društvo koje okružuje te medije.

Zabrinjava odsutnost uloge javnih radiotelevizija u ovom spektru dobrih praksi zaštite medijskog integriteta. To su medijske institucije koje imaju ili bi mogle imati i jak finansijski okvir za realizaciju ideje o novinarstvu i medijima kao javnom dobru. U ovom našem istraživanju samo je sagovornik u Hrvatskoj spomenuo deo javne radiotelevizije – Treći program *HTV*, nastao 2012. godine – kao vrhunski programski sadržaj koji doprinosi kulturnom uzdizanju građana. I tu se pojavljuje ljudski faktor – urednik Dean Šoša kao idejni nosilac takvog programa. No realnost političke stvarnosti je takva da je po promeni vlasti u Hrvatskoj početkom 2016. godine došlo do promene vođstva javne radiotelevizije

4 Izveštaji o finansijskim odnosima između države i medija dostupni su na web stranici Medijske opservatorija Jugoistočne Evrope, <http://mediaobservatory.net/media-integrity-reports-2015>.

i sa njom je i Šoša smenjen.

To je realnost javnih radiotelevizija u našem regionu – i kad unutar njih izraste neko ko razume taj medij kao servis građana i njihove emancipacije, samo je pitanje vremena kada će morati da ode.

Zato su naši primeri dobrih praksi medija nastali u nevladinom, neprofitnom sektoru, izvan domašaja korumpiranih stranačko-političkih i poslovnih mreža. Kao anti-sistem, kaže Eldin Karić.

Kada pogledamo o kojim iznosima novca govore naši sagovornici kad opisuju svoje finansijske modele, vidimo da se ne radi o velikim iznosima novca (uzmemo li u obzir kolika sredstva se generalno pretaču kroz medije u tim državama). Eldin Karić je pred nama pokušao da proceni i izračuna o kom iznosu se radi, te došao do zaključka da sve donacije neprofitnim medijima u Bosni i Hercegovini na godišnjem nivou iznose najviše pet posto od onog iznosa novca koji se iz državnih organa i institucija samo kroz subvencije, donacije i sponzorstva (bez oglasa i bez javnih preduzeća) godišnje pretače u medije. Nedavno smo u okviru *Medijske opservatorije Jugoistočne Evrope* istraživali finansijske odnose između države i medija u regionu. Radi se o izuzetno velikim iznosima i nepreglednom nizu finansijskih mehanizama. Potrebno je pristupiti temeljnoj reformi koja će uvažiti saznanja iz medijskih i antikorupcijskih analiza, te potpuno revidirati medijski sistem da bi neprofitni sektor koji sada, ako ga iko od vodećih struktura i primećuje, zovu „treći sektor“, postao „prvi sektor“. Neke ideje za „emancipatornu medijsku politiku“, kako to naziva Pupovac, mogu se naći i o nacrtu medijske politike i „39 mera za demokratske medije“ koji je nakon dvogodišnje javne rasprave na kraju mandata u Ministarstvu kulture u Hrvatskoj za sobom ostavilo odeljenje za medijsku politiku (Milan F. Živković, Boris Postnikov, Igor Lasić i Andrea Milat). Sve te mere verovatno nisu svuda prihvatljive, ali su ipak znak da u regionu postoje ideje o tome kako treba da izgleda alternativa sadašnjim korumpiranim medijskim sistemima. Bilo bi nužno izaći iz sistema u kojem ogromna javna sredstva, sredstva građana, nestanu u utrobama klijentelističkih i koruptivnih parazita iz sfere medija, oglašavanja i politike, dok novinarstvo u javnom interesu, u interesu građana našeg regiona, finansiraju strani donatori.

Među pozitivnim primerima medija i novinarstva u regionu dominiraju oni koji se bave istraživačkim novinarstvom. Istraživačko novinarstvo je u mnogim karakteristikama ono što neki zovu i analitičko, kritičko novinarstvo, no može značiti i uže – novinarski rad na otkrivanju korupcije i organizovanog kriminala. Naš zaključak je da bi bilo dobro da u spektru ideja koje razmatraju i napore koje ulažu novinari, stručnjaci, malobrojni emancipovani političari, kao i donatori u vezi sa tim kako da se u regionu spasi novinarstvo kao javna služba, prevlada šire razumevanje kritičkog i analitičkog novinarstva, te istraživačkog novinarstva kao njegovog sastavnog dela. Usmeravanje snaga samo u polje istraživanja zloupotreba moći i obaveštavanja građana o negativnim, razornim pojavama korupcije u društvu, bez istovremene podrške revitalizaciji drugih

BIBLIOGRAFIJA

Lucić, P., *Journalism taken from journalists, video izjava*. Dostupno na: <http://mediaobservatory.net/radar/journalism-taken-journalists>. Uvid: 12. mart 2016.

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, *Nacrt prijedloga medijske politike Republike Hrvatske do 2020. godine*, Zagreb, 30. septembar 2015.

Petković, B. (ur.), *Media integrity matters: Reclaiming public service values in media and journalism*, SEE Media Observatory, Peace Institute, Ljubljana, 2014.

Savet za borbu protiv korupcije Vlade Republike Srbije, *Izveštaj o pritiscima i kontroli medija u Srbiji*, 19. septembar 2011.

Savet za borbu protiv korupcije Vlade Republike Srbije, *Izveštaj o vlasničkoj strukturi i kontroli medija u Srbiji*, Beograd, 26. februar 2015.

Savet za borbu protiv korupcije Vlade Republike Srbije, *Izveštaj o mogućem uti-caju institucija javnog sektora na medije kroz plaćanje usluga oglašavanja i mar-ketinga*, 24. decembar 2015.

SEE Media Observatory, *Media integrity reports 2015*. Dostupno na: <http://mediaobservatory.net/media-integrity-reports-2015>. Uvid: 12. mart 2016.

POPIS INTERVJUA

Leila Bičakčić, 18. decembar 2015.

Ivica Đikić, 21. januar 2016.

Gordana Igrić, 29. februar 2016.

Eldin Karić, 18. decembar 2015.

Prof. dr. Mirosav Milićević, 29. februar 2016.

Prof. dr. Milorad Pupovac, 21. januar 2016.

Brankica Stanković, 29. februar 2016.

Aleksandar Trifunović, 16. i 17. mart 2016.
(e-poštom)

Milan F. Živković, 21. januar 2016.

AUTORKA

BRANKICA PETKOVIĆ magistrirala je sociologiju kulture na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani. Istraživačica je i koordinatorica projekata u Mirovnom institutu, institutu za savremene društvene i političke studije u Ljubljani.

Ovaj izvještaj nastao je uz finansijsku podršku Fondacije za otvoreno društvo i Evropske unije. Za sadržaj ovog izvještaja isključivu odgovornost snose Mirovni institut i autorica i on ni na koji način ne odražava stavove Fondacije za otvoreno društvo i Evropske unije.

AUTORKA Brankica Petković IZDAVAČ Mirovni institut, institut za savremene društvene i političke studije, Metelkova 6, SI-1000 Ljubljana, Slovenija, Novosadska novinarska škola, Daničićeva 3, Novi Sad Dizajn DAK, Ljubljana, jun 2016

POZITIVNI PRIMERI ZAŠTITE
MEDIJSKOG INTEGRITETA
ANTI-SISTEM ILI KAKO SPASITI
NOVINARSTVO

Ovaj izvještaj nastao je u okviru projekta Medijska opservatorija Jugoistočne Evrope. <http://www.mediaobservatory.net>.